

KİTAP İNCELEMESİ

William Hardy McNeill, *Parazitler, Göçler ve Dünya Tarihi*, çev. Müge Kübra Oğuz, İstanbul, Timaş Yayınları, 2025, 205 sayfa, ISBN: 978-625-6767-67-6

Gökçe AĞAÇ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye

Başvuru: 13 Aralık 2025 / Kabul: 06 Mayıs 2026 / Online Yayın: 30 Eylül 2026
© 2026 Yazar.

^{aa} **Atıf:** AĞAÇ, G. (2026). William Hardy McNeill, *Parazitler, Göçler ve Dünya Tarihi*, çev. Müge Kübra Oğuz, İstanbul, Timaş Yayınları, 2025, 205 sayfa, ISBN: 978-625-6767-67-6. *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 6(2), 163-168. <https://doi.org/10.52241/TJDS.1841657>

✉ Gökçe AĞAÇ gokceagac22@gmail.com

©   Bu makale CC BY-NC 4.0 ile lisanslanmıştır.

BOOK REVIEW

William Hardy McNeill, *Parazitler, Göçler ve Dünya Tarihi*, çev. Müge Kübra Oğuz, İstanbul, Timaş Yayınları, 2025, 205 sayfa, ISBN: 978-625-6767-67-6

Gökçe AĞAÇ

MA Student, Department of Early Modern History, Institute of Social Sciences, Sakarya University, Sakarya, Türkiye

Received: 13 December 2025 / Accepted: 06 May 2026 / Published online: 30 September 2026
© 2026 Author.

^{aa} **To cite:** AĞAÇ, G. (2026). William Hardy McNeill, *Parazitler, Göçler ve Dünya Tarihi*, çev. Müge Kübra Oğuz, İstanbul, Timaş Yayınları, 2025, 205 sayfa, ISBN: 978-625-6767-67-6. *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 6(2), 163–168. <https://doi.org/10.52241/TJDS.1841657>

✉ Gökçe AĞAÇ [gokceagac22@gmail.com](mailto:kokceagac22@gmail.com)

Küresel tarih disiplininin öncülerinden olan William Hardy McNeill, Parazitler, Göçler ve Dünya Tarihi adlı eseri, yazarın 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında farklı üniversitelerde verdiği bir dizi konferansın metinleşmiş halidir. Kitap, Clark Üniversitesi’nde sunulan “Bland-Lee Konferansları” (1979), Baylor Üniversitesi’ndeki “Edmondson Konferansları” (1982) ve Princeton Üniversitesi’ndeki “Henry Stafford Little Konferansları”nın (1986) bir araya getirildiği çalışmasıdır. Eser, “Büyük Sınır Modern Çağda Özgürlük ve Hiyerarşi”, “İnsanlığın Durumu Ekolojik ve Tarihsel Bir Bakış”, “İnsan İlişkilerinde Kontrol ve Felaket” başlıklarıyla üç bölümden oluşur. McNeill, siyasi olayların dökümünü ortaya koyan geleneksel tarih yazımının yıllardır süregelen anlatı sınırlarının dışına çıkmış ve tarihin yalnızca insan iradesiyle değil, büyük ölçüde ekolojik dengeler aracılığıyla şekillendiğinin altını çizmektedir. Yazar, insanlık tarihini görülmeyen mikroparazitler ve gözle görülebilen makroparazitler çerçevesinde yeniden tanımlamaktadır. Bu bağlamda eser tarihin felsefi boyutundan okunarak özgün bir konuma yerleşmektedir. İnceleme, söz konusu iddianın tarih yazımı bağlamındaki güçlerini, metodolojik risklerini ve günümüze taşınan değerini sorgulamayı amaçlamaktadır.

McNeill, kendi önsözünde de kabul ettiği üzere, arşiv belgelerinin kısıtlayıcılığından ziyade geniş zaman dilimlerine yayılan örüntüleri ve spekülatif tarihçiliği tercih etmiştir. Bu genellemeci yaklaşım bireysel siyasi iradeyi ve özgün kararları biyolojik bir zorunluluğun gölgesinde bırakma riski taşımakta olup bu eğilim tüm esere sinmiş biçimde kendini göstermektedir. Söz konusu savununun analitik gücü tartışılmazdır; uzun dönemli yapısal eğilimleri görmemizi sağlar ve ulusal tarihçiliğin dar sınırlarını aşar. Ne var ki bu metodun sunduğu avantajlar beraberinde getirdiği metodolojik risklerle doğrudan ilintilidir: yapısal açıklamalar, siyasi idareyi ve bireyin tarihsel etkisini silikleştiren bir yoruma zemin hazırlar. Bu nedenle onun önermelerini ölçülebilir kanıtlarla sınamak metodolojik açıdan güç olduğu gibi bu, genellemeci yaklaşımının kaçınılmaz bedeli olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla McNeill’in tarih anlayışı açıklayıcı gücü yüksek olmakla birlikte nedenselliği tek boyutlu biyolojik çerçeveye indirgeme riski hasebiyle eleştirel bir mesafeyle okunmayı gerektirmektedir.

Kitabın “Giriş” bölümünde (s. 19–29) tarihçilerin genellikle insan niyetleri ve siyasi kararlar üzerine odaklandığını ancak bunun tarihin asıl belirleyicilerinin insan iradesini aşan biyolojik ve ekolojik süreçler olduğunu savunmaktadır. “Öyle ki bugün küresel bağlantıları göz ardı ederek ulusal bir tarih yazmak pek mümkün değildir.” diyerek ulusal tarihçiliğin çıkmazına işaret etmektedir. McNeill’e göre evren; fiziko-kimyasal, biyolojik ve semiyotik sistemden oluşan bir hiyerarşidir. İnsanlar amaç ettikleri koşulları tam anlamıyla hesaba katmaz, alt katmandaki biyolojik dengeleri bozar. Bu bakış açısıyla bakan yazar tarihin gerçek anlamda emperyal bir disiplin haline geldiğini vurgulamaktadır.

Kitabın Edmondson Konferansları’na dayanan ilk bölümü, McNeill’in “Büyük Sınır Modern Çağda Özgürlük ve Hiyerarşi” başlığı altında şekillenmektedir. Yazar, 1750 öncesi dönemi karakterize eden temel olgunun, yeni keşfedilen topraklardaki kaynak bolluğu ile bu kaynakları işleyecek insan gücünün kıtlığı arasındaki dengesizlik olduğunu vurgular. McNeill, sınır bölgelerinde (Amerika kıtası ve Rusya stepleri) özgürlük ve zorbalığın paradoksal bir ilişki içinde geliştiğini aktarır. Emek kıtlığının yaşandığı bu coğrafyalarda piyasa ücretleri işlevsiz hale gelerek üretimin sürdürülebilirliğini artırmak adına emek, toprağa zorla bağlanmıştır. McNeill, Amerika’daki kölelik kurumu ile Rusya’daki serflik sistemini aynı ekonomik soruna

(emek kıtlığına) verilmiş iki farklı siyasi yanıt olarak analiz eder (s. 61-62). Ancak bu açıklama söz konusu sistemlerin ortaya çıkışını yalnızca yapısal zorunluluklara bağlayıp, bu düzenleri kuran ve sürdüren siyasi idarenin rolünü geri plana atma riski taşımaktadır. Bu tür açıklamalar, tarihsel aktörlerin ahlaki ve siyasi sorumluluğunu ne ölçüde görünmez kılmaktadır? Köleliği yalnızca demografik bir zorunluluğun sonucu olarak okumak onu mümkün kılan ideolojik ve politik tercihleri ihmal etme riskini barındırır. Bu noktada McNeill'in yaklaşımı, güçlü olduğu kadar tartışmaya da açıktır.

McNeill'in bu "Dünya Tarihi" yaklaşımı, Fernand Braudel'in "longue durée" (uzun süre) kavramı ve Wallerstein'in "Dünya Sistemi" teorisi ile paralellik gösterir. O, meseleyi sadece ekonomik açıdan değil biyolojik denge arayışı olarak okuması ile onlardan ayrılmaktadır. Wallerstein için tarihsel değişimin itici gücü sermaye birikim süreçleri iken, McNeill için mikrop ve demografik dalgalanmadır. Bu bağlamda söz konusu üç yaklaşım dünya tarihini açıklamak için coğrafi, ekonomik ve biyolojik olmak üzere farklı nedensellikler sunar. McNeill'in özgünlüğü bu modeller arasında biyolojik olanı merkeze almasıdır. Bu tercih onun eserini dünya tarihi yazını içinde özgün fakat indirgemecilik tartışmasına açık hale getirmektedir.

"Ders II" başlığını taşıyan bölümde McNeill, 1750 sonrasında dengelerin tersine döndüğünü analiz etmektedir. Artık sorunun emek kıtlığı olmaktan çıkıp, nüfus patlaması ve sanayi devrimi ile tam tersine döndüğünü vurgulamaktadır. Yazar bu değişimi iki temel sebebe bağlamaktadır: ilki, 18. Yüzyılda patates ve mısır gibi Amerikan menşeli ürünlerin yayılması ile gıda arzının artması, ikincisi ise salgın hastalıkların etkisinin azalmasıdır (s.71-73). Bu nüfus artışı tarihin en büyük göç dalgasını tetiklemiş, Avrupa'nın kırsalından kopan milyonlarca insan Amerika ve Avustralya'ya akın etmiştir. Fakat yazar, bu göçün tamamıyla bireysel olmadığını "zincirleme göç" yoluyla akrabalık ağları üzerinden yürümüş okyanus ötesine taşınmış bir organize süreç olduğunu vurgular. Emek fazlalaşınca kölelik cazibesini yitirmiştir yerini "sözleşmeli işçi" yani düşük ücretli göçmen (coolie işçiliği) emeğine bırakmıştır (s. 94-96). Yazar, 19. Yüzyılda köleliğin ve serfiliğin kaldırılmasının ahlaki bir ilerleme olarak değil de demografik baskının yaratmış olduğu işgücü arzının ekonomik sonucu olarak analiz eder. Bu tür demografik açıklamalar, göç kararlarının ardındaki siyasi ve ekonomik tercihler ile birlikte düşünülmeyiğinde eksik kalma riskini beraberinde getirir. Zinciri kıran ya da pekiştiren yalnız demografi değil; irade, korku, umuttur. Köleliğin burada rasyonel bir tercih olarak okunması yapısal zorunlulukların anlamını kolaylaştırır iken, gemiye bindirilenlerin sesi geri planda kalmaktadır. McNeill tam da bu noktada hem cezbedici hem de sorgulanmaya müsaittir: tarihin büyük akışını görmemizi sağlarken o akışın içindekileri görünmez kılar.

Kitabın en kapsamlı bölümü olan ikinci bölümde, eserin en çarpıcı teorisi insan toplumlarının biyolojik birer organizma olarak alan "parazitizm" kuramıdır. Yazar, insan yaşamının iki tür parazitik baskı arasında sıkışıp kaldığını öne sürmektedir:

1. **Mikroparazitizm:** Gözle görülmeyen bir virüs olan bu bakteri diğer organizmalarla birlikte insan bedenini istila ederek hayatta kalmaya çalışır. McNeill, tarım devrimini ve yerleşik hayata geçişi, insanın kendi atıkları ve su kanalları ile mikroparazitlere karşı savunmasız bırakan bir nokta olarak tanımlamaktadır (s.126).
2. **Makroparazitizm:** İnsan toplulukları içinde, üretim yapmadan başkalarının ürettiği kaynaklara el koyan sınıfları (askeri-yönetici elitler) tanımlamaktadır. McNeill, doğada

avcı-av ilişkisini sosyolojik bir yaklaşıma taşıyarak, başarılı bir devletin üreticiyi (köylüyü) öldürmeden sömürebilen yani yağmayı düzenli vergiye dönüştürüp sürdürülebilir kılan “makroparazit” olduğunu iddia etmektedir (s.127–129). Burada makroparazit kavramının yönetici sınıfları aşağılayan bir jargon gibi algılanması riskli olmakla birlikte yazar bunu yönetici sınıfın sunduğu güvenlik hizmeti ile biyolojik bir sömürü arasındaki hassas dengenin analitik bir metaforu olarak kullanmaktadır ancak bu biyolojik benzetme, yönetici sınıfın bilinçli siyasi kararlarını ve toplumsal sözleşme gibi hukuki süreçlerini tamamıyla beslenme stratejisine indirgeme tehlikesi barındırmaktadır.

Bu çerçevede tarih, mikroparazitlerin ve makroparazitlerin insan nüfusu üzerinde kurmuş olduğu dengenin süreç içerisinde bozularak yeniden kurulma sürecini ihtiva eder. Ne var ki makroparazit kavramının analitik sınırları da dikkatle incelenmelidir. McNeill’in bizzat kabul ettiği üzere bu terim, devlet ile yönetici sınıfı biyolojik sömürüye benzettiğinden Marksist jargonla kolayca karıştırılma riski taşır. Yazarın bu terimi kullanmaktaki çekincesi boşuna değildir; zira yönetici sınıfın sunduğu güvenlik hizmeti karşılığında vergi almasını biyolojik bir sömürüye indirmek, devletin olağanüstü durumlarda üstlendiği koordinasyon ve koruma işlevlerini görmezden gelme tehlikesini taşımaktadır. McNeill’in kavramları her ne kadar ufuk açıcı olsa da, her şeyi biyolojik bir sürece bağlama eğilimi insan tercihinin ağırlığının hafiflemesi olarak karşımıza çıkar ve bu okuyucunun en çok hissettiği eksikliklerdir. Yazarın sunduğu teorik çerçeve ile yüzleşmek onu reddetmek değil bilakis hak ettiği ciddiyetle okuyabilmektir.

Yazar, modernizmin kökenini 1500’lerdeki coğrafi keşifler yerine M.S. 1000 yılı civarında Çin’de başlayan ticari dönüşüme dayandırmaktadır. Çin’de nehir taşımacılığı ile parasal vergi sisteminin ayyuka çıktığı o dönemin piyasa odaklı olmasının bürokratik devlet yapısını frenlediğini, Avrupa’daki siyasi yapının tüccarların ve piyasa güçlerinin özerk bir alan kazanmasına olanak tanıdığını aktarmaktadır (s.150–157). Yazar, batının yükselişini devlet ve piyasa arasındaki simbiyotik bağa bağlar. Doğudaki imparatorlukların tüccarı kontrol altında tuttuğunu veya müsadere ettiğini aktarırken; batıdaki devletin tüccarlardan borçlanmış olduğunu bu nedenle de sermaye birikiminin ve askeri gücün birbirini beslediği bir döngüye girdiğini belirtmektedir (s. 172–173).

Kitabın son bölümünde McNeill, modern insanın teknoloji ve bürokrasi yoluyla doğayı ve toplumu kontrol etme çabasının “felaketin korunumu” ilkesiyle eleştirerek uyarıda bulunur: Modern insan; barajlarla selleri, aşılarda salgınları, merkez bankalarıyla ekonomik krizleri engellediğini sanmaktadır. Oysa yapılan şey, felaketi yok etmek değil, ertelemektir. Tıpkı nehir setlerinin yükseltilmesinin nihai taşkını daha yıkıcı kılmaması gibi, küçük krizlerin engellenmesi de sistemin kırılganlığını artırmakta ve gelecekteki yıkımın (büyük buhranlar, pandemiler) boyutunu büyötmektedir (s.198–199).

William H. McNeill’in *Parazitler, Göçler ve Dünya Tarihi* adlı çalışması, her şeyden önce tarih yazımında alışılmış “kahramanlar ve büyük adamlar” anlatısına karşı girilen cesur hatta paradigmatik bir itiraz olarak karşımıza çıkar. McNeill bizi iktidar hırslarının gölgesinde kalmış ancak ondan çok daha belirleyici olan mikroplar, demografik basınçlar ve ekolojik döngülerin dünyasına davet eder. Bu yaklaşım, tarihin neden-sonuç ilişkisine biyolojik bir katman eklemesi bakımından kuşkusuz çok kıymetlidir. Mamafih eserin asıl cevheri, modernitenin kırılganlığını sunduğu “felaketin korunumu” ilkesinde yatmaktadır.

Onun bu ilkesi, modern dünyanın krizlerini çözmekten ziyade onları biriktirip ertelediğine dair bir uyarıcı mahiyet kazanmaktadır. Yazarın tarihsel nedensellikte ağırlığını biyolojik süreçlere yer vermesi indirgemeci perspektife yol açsa da, günümüzde deneyimlediğimiz küresel tedarik zinciri krizleri ve bilhassa COVID-19 sonrası dünyada gözlemlenen kırıl-ganlıklarla beraber düşünüldüğünde dikkat çekici bir güncellik sergilemektedir. Pandemi sürecinde farklı devletlerin benimsediği politikaların çeşitliliği biyolojik süreçlerin tek başına belirleyici olmadığını, siyasi kararların da en az onlar kadar etkili olduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum, McNeill'in "ertelenen felaket" uyarısını her zamankinden daha somut hale getirmektedir.

Neticede bu kitap, tozlu raflarda bekleyen bir referans kaynağı olmanın çok ötesindedir. McNeill'in kırk yıl önce ortaya koymuş olduğu "felaketin korunumu" ilkesi ile yaptığı uyarı bugün küresel ölçekte ne kadar haklı çıktığını ve modernitenin ne denli pamuk ipliğine bağlı olduğunu tüm çıplaklığı ile gözler önüne serer ve bizlere bugünü anlamak için eleştirel, ekolojik ve hala taze bir perspektif sunar.